

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

“KRİMİNALİSTİKA” KAFEDRASI

KRİMİNALİSTİKA FƏNNİ ÜZRƏ KURSANTLAR ÜÇÜN

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU №1. KRİMİNALİSTİKA ELMİ TƏDRİS FƏNNİ KİMİ.

Tərtib etdi: «Kriminalistika» kafedrasının
rəisi, polis polkovniki ***Allahverdi Mahmudov***

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № 3. “ 22 noyabr ” 2008-ci il

B A K I 2 0 0 8

MÖVZU № 1. KRİMINALİSTİKA ELMI TƏDRİS FƏNNİ KİMİ.

Mühazirənin planı:

Giriş.

- 1.Kriminalistika elminin yaranma tarixi.
- 2.Kriminalistika elminin anlayışı, obyektləri, vəzifələri və onun başqa təbii-texniki elmlər ilə əlaqəsi.
- 3.Kriminalistika elminin sistemi və metodları.

Nəticə.

Ədəbiyyat:

1. Sarıcalinskaya K.Q. və b. Kriminalistika. Bakı,1999
2. Kriminalistik texnika. Bakı, 2006, səh. 7-11.
3. Kriminalistika mühazirələr toplusu. Bakı, 2007, səh.8-24
4. Kriminalistika. R.S.Belkina .Moskva. 1999
5. Kriminalistika. N.P.Əblokova. Moskva 1995
6. Kriminalistika. V.A.Obrazüova. Moskva 1995
7. Vasilëv A.N.,Əblokov N.P. Predmet, sistema i teoretiçeskie osnovı kriminalistiki. M. 1984
8. Kriminalistika. D.İ.Suleymanova. Baku,2000

GİRİŞ

Kriminalistika digər hüquq elmləri ilə yanaşı jinayətkarlıqla mübarizənin ön sıralarında olan elmdir. Kriminalistika elmi biliklər əsasında jinayətlərin üstünün açılması, araşdırılması, və qarşısının alınması üzrə əsaslandırılmış elmi metod və vasitələr işləyib hazırlayır və onların təcrübədə tətbiqinə zəmin yaradır. Jinayətkarlıqla mübarizə təcrübəsinin təhlili göstərir ki, son zamanlarda jinayətkar fəaliyyətin peşəkarlıq və təşkilatçılıq səviyyəsi xeyli yüksəlmişdir.

Kriminalistika istintaq, məhkəmə və əməliyyat axtarış orqanlarının əməkdaşlarının jinayət işləri üzrə ədalət mühakiməsinin qarşısında duran vəzifələri həll etmək üçün səmərəli metod və vasitələrlə təmin edir.

Kriminalistika elminin əsas vəzifələrindən biri hüquq mühafizə orqanlarını jinayətkarlığa qarşı mübarizə metod və üsulları ilə təmin edib, jinayətin baş vermə səbələrini araşdırıb onları aradan qaldırılmasıdır. Kriminalistika elminin inkişafı belə məsələlərin həllində böyük əhəmiyyət kəsb edir, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən bəhrələnir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, jinayətlərin tez bir zamanda açılması və araşdırılmasını kriminalistikanın elmi-texniki nailiyyətlərindən vaxtında təmin edilməsinə və səmərəli istifadə etməsindən asılıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, kriminalistika vahid bir tam kimi onu təşkil edən, bir-biri ilə qarşılıqlı. Ardıcıl, məntiqi əlaqəyə malik olan – kriminalistikanın nəzəri və metodoloji əsasları, - kriminalistik texnika, - kriminalistik taktika, - ayrı-ayrı növ jinayətlərin istintaqının kriminalistik metodikası bölmələrindən ibarətdir.

Kriminalistikanın nəzəri və metodoloji əsasları bölməsi kriminalistikanın nəzəri konsepsiyasının metodik prinsiplərinin və anlayışlarının sistemlərindən ibarətdir. O kriminalistikanın obyektləri, predmeti və anlayışın ümumi nəzəri, metodoloji və məlumat obyektləri haqqında məsələləri özündə əks etdirir. Kriminalistikanın tərkib hissəsi kimi

onun predmetinin, nəzəri və metodoloji aspektləri, sistemi, metodları, kriminalistik eyniləşdirmə, istintaq şəraiti, kriminalistikanın elmlər sistemində yeri və inkişaf tarixi bu bölmədə əksini tapmışdır.

Kriminalistika elmində bir sıra yeni istiqamətlərin meydana gələnək formalaşmasına təkan vermişdir. Onun inkişafı məsələn, kriminalistik nəzəriyyəyə əsaslanan və qeyri-prosessual vasitələrdən istifadə edən ƏAF nəzəriyyəsinin meydana gəlməsinə təsir etməsidir. Başqa elmlərlə əlaqəsinin yaranmasına, genişləndirilməsinə və onların nailiyyətlərinin kriminalistikanın vəzifələrinin həll edilməsi üçün tətbiqinə olan zərurət elmdə yeni istiqamətlərin formalaşmasına öz təsirini göstərir. Qeyd edilənlər kriminalistikanın bir elm kimi neçə böyük əhəmiyyətə malik olduğunu və digər elmlərlə geniş qarşılıqlı təsir imkanlarına malik olduğunu bir daha təsdiq edir.

SUAL 1. Kriminalistika elminin yaranma tarixi.

Hər bir elmin yaranma tarixi və inkişaf mərhələsi olduğu kimi, kriminalistika elminin özünə məxsus inkişaf tarixi vardır. Bir sıra başqa hüquq elimləri kimi kriminalistika elmi də ilk dövlət və hüquq yaranan vaxtdan yaranıb inkişaf etməyə başlamışdır. Başqa sözlə dövlət yaranıb, onun qoyduğu qanun-qayda pozulub birinci cinayət baş verdiyi andan onun istintaq olunması zərurəti yaranıb. Yəni cinayəti törətmiş şəxsi müəyyən etmək, cinayətin törənmə şəraitini, mexanizmini və doğuran səbəbi müəyyənləşdirmək lazımdır.

Bu vaxta qədər, yəni müasir dövrə qədər gəlib çıxmış tarixi abidələr, yaddaşlar, tapıntılar, əsərlər, əlyazmalar, incəsənət əsmərləri o vaxtlar üçün kriminalistik xarakterli təklif və əsasnamələr cinayətin mexanizmini, cinayətin iştirakçıları, sübutların toplanması, qiymətləndirilməsi və istifadə edilməsi qanuna uyğunluqları, istintaqın və məhkəmə təhqiqatının xüsusi vasitə və metodları, cinayətin qarşısının alınması, cinayətləri açan şəxslərin professionallığı barədə məlumatlar verir.

Qərbi Avropanın, Amerikanın və Asiyanın inkişaf etmiş dövlətlərində kriminalistika 100 ildən çox inkişaf tarixinə malikdir. Adları bütün dünyada məşhur olan böyük kriminalist alimlər: H.Gross, F.Halton, A.Bertilyon, R.Qeys, E.Lokar, A.Lopassan və bir çox başqaları məhz bu ölkələrdə yaşayıb fəaliyyət göstərmişlər.

Avropa ölkərində kriminalistika XIX əsrin ikinci yarısında formalaşmağa başlamışdır. Avstriyalı Hans Gross Avropada kriminalistika elminin banisi hesab edilir. Onun tərəfindən ilk dəfə Praqanın Karlova universitetində kriminalistika kafedrası yaradılmışdır.

XIX əsrin 80-ci illərindən başlayaraq müxtəlif hüquq jurnallarında o dövrün kriminalistlərinin əsərləri çap olunmaqla başladı ki, bu da kriminalistik biliklərin geniş yayılmasına kömək etdi.

1878-ci ildə rusiya texniki cəmiyyətinin tərkibində fotoqrafiya şöbəsi yaradılmışdır.

1889-cu ildə Sankt-Peterburq dairə məhkəməsi yanında E.F.Burinski tərəfindən məhkəmə fotoqrafiyası laboratoriyası yaradılmışdır. 1903-cü ildə polis bölmələrinin tərkibində daktiloskopik bürolar təşkil edilmiş, 1906-cı ildə isə həmin laboratoriyalar dövlət müəssisələrinə çevrilərək fəaliyyətinin əsas istiqamətini ekispertizaların (xəttşünaslıq, sənədlərin texniki-kriminalistik tədqiqi) həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.

Azərbaycan Respublikasında kriminalistika Sovet kriminilastikasının tərkib hissəsi kimi onun təsiri altında yaranmış və formalaşmışdır.

1926-cı ildə Bakı cinayət axtarış şöbəsinin tərkibində elmi texniki hissə fəaliyyət göstərmişdir. Azərbaycan SSR xalq komissarları sovetinin 18 Avqust 1926-cı il tarixli qərarı ilə Səhiyyə xalq komissarlığına respublikada tibbi ekispertizaya rəhbərliyi cəmləşdirmək tapşırılmışdır.

Bu məqsədlə yaradılan məhkəmə-tibb ekispertizasının məhkəmə kimyəvi laboratoriyası Bakı cinayət axtarışı elmi-texniki hissənin tərkibində idi. 1938-ci ildə Bakıda Ədliyyə Xalq Komissarlığı yanında kriminalistik kabinet yaradıldı. 1935-ci ildə Xalq Daxili İşlər Komissarlığının cinayət-axtarış şöbəsi nəzdində kriminalistika laboratoriyası təşkil olundu. 1950-ci ildə şöbənin tərkibində tədqiqatlar aparmaq üçün xüsusi laboratoriya yaradılmışdı. ETŞ-nin tərkibində laboratoriyanın təşkil edilməsi prosesi 10 il davam etmiş və 60-cı illərdə burada daktiloskopiya, ballistika, xəttşünaslıq və s. laboratoriyalar mövcud olmuşdur. Həmin illərdə Naxçıvan MSSR-da və Gəncə şəhərində elmi-texniki şöbələr yaradılmışdır.

1960-cı ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin hüquq Komissiyası yanında Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Məhkəmə Ekspertizası

İnstitutu yaradıldı. İnstitutda kriminalistik, fiziki, kimyəvi, bioloji tədqiqat şöbələri, məhkəmə-mühasibat ekspertizaları şöbəsi, məhkəmə-avtotexniki ekspertiza şöbəsi, ümumiləşdirmə və elmi informasiya şöbəsi, fotolobaratoriya fəaliyyət göstərirdi. Sonralar insitut ədliyyə Nazirliyinin tərkibinə verildi. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 30 iyul 1991-ci il tarixli 239-saylı qərarı ilə Azərbaycan ETMEİ-nin bazasında Azərbaycan Elmi Tədqiqat Məhkəmə Ekspertizası, Kriminalistika və Kriminalologiya Problemləri institutu yaradıldı. İnstitut hazırda aşağıdakı istiqamətlərdə fəaliyyət göstərir: inkişaf edən və yeni yaranan ekspertiza növlərinin elmi əsaslarının inkişafı və tədqiqat metodikalarının yaradılması, həmçinin ənənəvi problemlər üzrə müasir elmin inkişaf səviyyəsi nəzərə alınmaqla biliklərin sistemləşdirilməsi və dərinləşdirilməsi, cinayətkarlığın elmi əsaslandırılmış proqnozlarının və onun qarşısının alınması üzrə tədbirlərin işlənilib hazırlanması, ekspert kadrlarına, həmçinin istintaq və məhkəmə orqanları işçilərinə elmi-metodiki və təcrübi kömək göstərilməsi. İnstitutda məhkəmə ballistika və trassologiya, məhkəmə-xəttşünaslıq, sənədlərin məhkəmə texniki, materialların, maddələrin və onlardan hazırlanmış məmulatların kriminalistik tədqiqi, məhkəmə-bioloji, məhkəmə iktisad, məhkəmə avtotexniki, kriminologiya və hüquqi kibernetikanın nəzəri və təcrübi problemləri elmi-tədqiqat laboratoriyaları, elmi-informasiya və redaksiya-nəşriyyat işləri şöbəsi fəaliyyət göstərir. İnstitutda 40 növdən artıq ekspertiza aparılır. (Hüquq mühafizə orqanları və məhkəmə-ekspertizası fənninə istinad.)

SUAL 2. Kriminalistika elminin anlayışı, obyektləri, vəzifələri və onun başqa təbii-texniki elimlərlə əlaqəsi.

Kriminalistika – latın sözü olub «*criminalis*»-dən götürülüb, hərfi mənası cinayətkarlıq deməkdir. Kriminalistika bu sübutların yığılması,

qiymətləndirilməsi, tədqiqatı, istifadə olunması qanunauyğunluqları və bu qanunauyğunluqlar əsasında məhkəmə-tədqiqatının üsullarının, metodlarının hazırlanması və cinayətin qarşısını almaq haqqında elmdir. Bu qanunauyğunluqlar əsasında kriminalistika məhkəmə tədqiqatı prosesində maddi sübutlarla işi təmin edir. Beləliklə, kriminalistika elminin predmeti iki qrup qanunauyğunluqlardan ibarətdir.

1. Sübutların əmələ gəlməsi qanunauyğunluqları:

- izlərin yaranmasının təkrar olunma qanunauyğunluqları;
- cinayətkarın hərəkətlərindən yaranan qanunauyğunluq;
- cinayətin törənməsi üsulu ilə bu üsulun istifadəsindən yaranan izlər arasında qanunauyğunluqlar;
- cinayətin törənməsinin konkret şəraitdən asılılığı qanunauyğunluğu;
- ayrı-ayrı sübutlardan ümumi sübut sisteminin yaranması qanunauyğunluqları;
- sübutun yoxa çıxması, məhv olması qanunauyğunluqları.

2. Sübutların yığılması, tədqiqatı, qiymətləndirilməsi və məhkəmə tədqiqatı – bu tədqiqatı aparan şəxsin, müstəntiqin və məhkəmənin təstintaqda, məhkəmə prosesində cinayət işləri üzrə həqiqətin müəyyən edilməsində göstərilən fəaliyyəti başa düşülür. Sübutlarla iş 4 mərhələdən ibarətdir:

1. yığılması,
2. tədqiqatı,
3. qiymətləndirilməsi,
4. istifadə olunması.

1-ci mərhələ. Sübutların yığılması aşağıdakı mərhələdən ibarətdir: 1) Sübutların aşkar edilməsi. Bu mərhələni müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün sübutların müxtəlif hərəkətlərdən müxtəlif şəraitdə əmələ gəlmə qanunauyğunluqları bilmək vacibdir. 2) Sübutların qeyd

edilməsi. Cinayət prosesual qanunvericiliyin normaları əsasında. 3) Sübutların götürülməsi. Bu proses sübutların gələcəkdə istifadə edilməsi, cinayət işinə əlavə olunması imkanını təmin edir. 4) Sübutların saxlanması istintaqda və məhkəmə prosesində istənilən vaxt istifadə etmək üçün çox vacibdir. Sübutların yığılması sübutlar ilə işin birinci mərhələsini təşkil edir. Bu mərhələdə iş üzrə həqiqəti müəyyənləşdirmək üçün sübutedici materiallar toplanılır. **2-ci mərhələ.** Sübutların tədqiqatının bu əhqi qatı aparən şəxsin, müstəntiqin, məhkəmə prosesində sübutların mahiyyətinin dərk edilməsi və iş üzrə olan faktiki məlumatlar və sübutlar ilə əlaqəsini müəyyənləşdirmək deməkdir. Yığılmış və tədqiqat olunmuş sübutlar istintaq orqanları və məhkəmə tərəfindən qiymətləndirilməlidir. **3-cü mərhələ.** Sübutların qiymətləndirilməsi. Bu məntiq proses olub sübutların ehtimal dərəcəsini, nisbiliyini, mövcudluğunu, onlar arasında əlaqələrin xarakteri, əhəmiyyəti müəyyənləşdirmək, həqiqəti aydınlaşdırmaq üçün onlardan istifadə olunması deməkdir. Sübutların qiymətləndirilməsi aşağıdakıları müəyyənləşdirir:

- a) Mövcud olan faktın bir sübut kimi istifadə olunması mümkündürmü;
- b) Həmin fakt iş üzrə yığılmış faktlara aiddirmi;
- c) Bu sübutün iş üzrə yığılmış başqa sübutlar ilə əlaqəsi və bu əlaqənin əhəmiyyəti;
- ç) Həqiqəti müəyyənləşdirmək üçün bu sübutun əhəmiyyəti;
- d) Bu sübut cinayət prosesinin sonrakı mərhələlərində necə istifadə oluna bilər.

Sübutların yığılması, tədqiqatı, qiymətləndirilməsi bir-biri ilə sıx şəkildə bağlıdır. **4-cü mərhələ.** Sübutların istifadə olunması. Sübutların istifadə olunması bu sübutedici prosesində cinayət işi üzrə həqiqəti müəyyənləşdirməkdir.

Sübutların məqsədyönlü və effektivliyi onların sırf elmi əsaslara əsaslandığı ilə bağlıdır. Əməliyyat işçiləri, istintaq orqanları bu işdə

düşünülmüş şəkildə kriminalistik vasitələr və sübutlarla manevr etməlidir. Kriminalistika mövcud üsulları və metodları mükəmməlləşdirməklə cinayətkarlığa qarşı mübarizə xidməti edir.

Bütün hüquq elmləricinayətkarlığa qarşı əldə olunan nailiyyətləri toplayıb və bunlar əsasında cinayətlərin istintaqında, açılmasında qarşısının alınmasında və cinayətin baş verməsinə kömək etmiş halların aydınlaşdırılmasında təzə metodlar hazırlayırlar. Başqa hüquqi elmlərdən fərqli olaraq bu məsələnin həyata keçirilməsində kriminalistika mühüm yer kəsb edir.öz elmi-texniki vasitələri, taktiki üsulları və metodları ilə cinayətin açılmasında, istintaqında və qarşısının alınmasında istintaq, məhkəmə və prokuror orqanlarına yaxından köməklik göstərir. Cinayətin qarşısının alınması və onu törədən səbəblərin aradan qaldırılması kriminalistikanın xüsusi vəzifələrindən irəli gəlir. Belə xüsusi vəzifələr aşağıdakılardır:

1.İzlərin əmələ gəlməsi, yığılması, tədqiqatı, qiymətləndirilməsi və maddi sübut kimi istifadə olunması haqqında nəzəri biliklərin artırılması və təcrübə üçün effektiv təkliflərin verilməsi.

2.Sübutlarla işdə yeni texniki kriminalisti, taktiki üsullar hazırlaması və onların təkmilləşdirilməsi.

3.İstintaq və məhkəmə təhqiqatında təşkilatı, taktiki, metodoloji əsasların hazırlanması və onların təkmilləşdirilməsi.

4.Cinayətin qarşısını almaq məqsədi ilə kriminalistik vasitələrin, üsulların və metodların təkmilləşdirilməsi.

Kriminalistikanın ümumi və xüsusi vəzifələrinin həyata keçirilməsi üçün elmi filosofiyanın, məhkəmə-psixologiyasının, kimyanın, fizikanın, riyaziyyatın, biologiyanın nailiyyətlərindən geniş istifadə olunur. Demək olar ki, başqa elmlərin nailiyyətlərinin daxili işlər orqanlarının, məhkəmənin, prokurorluğun fəaliyyətində istifadə olunmasında kriminalistika mühüm kanallardan biridir. Ən sıx əlaqə kriminalistika ilə cinayət prosesi arasında təşkil edir. Kriminalistik üsulların və metodların tətbiqi cinayət prosessual qanunvericilik normalarına çərçivəsi daxilində

olmalıdır. Məsələn cinayət prosessual qanunu hadisə yerinin müayinəsinin qaydasını, hal şahidlərinin, mütəxəssislərin iştirakını, müstəntiqin hüquqlarını və hadisə yerinin müayinəsinin nəticələrini rəsmiləşdirilməsini hallarını tənzim edir. Kriminalistika isə hadisə yerinin müayinəsində taktiki elmi-texniki üsulları izlərin aşkar edilməsi, axtarılması, götürülməsi, qeyd edilməsi, qablaşdırılması qaydalarını, müayinə zamanı mərhələlərini ardıcıl şəkildə keçirilməsi üsullarını hazırlayır. İstintaqın müvəffəqiyyətlə başa çatması təhqiqat və istintaq orqanları tərəfindən kriminalistik texniki vasitələrin və taktiki üsulların düzgün, vaxtında, səmərəli tətbiqindən asılıdır.

Kriminalistikanın məhkəmə təbabəti, məhkəmə-psixologiyası və başqa elmlərlə əlaqəsi çox sıxdır. Cinayətin açılmasında, istintaqda və onların obyektlərinin tədqiqatında çox vaxt kriminalistikanın texniki usullarının tətbiq edilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Məhkəmə təbabəti cinayətin xarakteri ilə əlaqədar olaraq insanın ölümünün səbələri, xəsarətin dərəcəsini və başqa mühüm suallara cavab verir, hansı ki, onların müəyyənləşdirilməsi cinayət işi üçün çox zəruridir. Məhkəmə-psixiatriyası cinayət etmiş şəxsin anlaqlığını müəyyənləşdirir. Bu həmin şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olub-olmamasını həll edir. Kriminalistika daxili işlər orqanlarında əməliyyat axtarış fəaliyyəti və xüsusi texnika ilə sıx bağlıdır. Əgər kriminalistikanın texniki və taktiki üsulları cinayət prosessual qanunvericiliyi əsasında həyata keçirilirsə, amma əməliyyat axtarış fəaliyyətində, cinayətlərin açılmasında, qarşısının alınmasında kriminalistik texniki və taktiki üsullar məxfi surətdə həyata keçirilir. Cinayətin istintaqı əməliyyat axtarış işlərinin davamı kimi adlandırmaq olan. Kriminalistika və eləcə də əməliyyat axtarış fəaliyyəti məqsədləri cinayətkarlığa qarşı mübarizədir. Kriminalistika əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin əməkdaşlarını texniki-kriminalistik vasitələr, metodlar və taktiki üsullarla silahlandırılır.

Əməliyyat axtarış fəaliyyəti cinayətin törədilməsinin yeni üsulları və metodları ilə kriminalistikanı genişləndirir. Kriminalistika həmin cinayətlərin açılması üçün yeni üsullar və metodlar hazırlayır.

Kriminalistikada, xüsusən onun taktika və metodika hissələrində əməliyyat-axtarış fəaliyyəti tətbiq olunur. Məsələn istintaq hərəkətlərinin və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin birgə keçirilməsi. Öz növbəsində daxili işlər orqanlarında əməliyyat axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsində xüsusi texnikanın tətbiqi kriminalistik vasitələr, üsullar və metodlar əsasında aparılır.

Bu üsulla yekun vurub demək olar ki, kriminalistikanın başqa elmlərlə əlaqəsi çox sahəlidir və başqa elmlərdə əldə olunmuş nailiyyətlər kriminalistikanın genişləndirilməsinə imkan verir və bu da öz növbəsində ümumi vəzifə – cinayətkarlıqla mübarizədə kriminalistikanın müvəffəqiyyətli xidmətini təmin edir.

SUAL 3. «Kriminalistika» elminin sistemi və metodları.

Kriminalistika elmi 4 bölmədən ibarətdir:

1. Kriminalistikanın nəzəri və metodiki əsasları.

2. Kriminalistik texnika.
3. Kriminalistik taktika.
4. Ayrı-ayrı növ cinayətlərin istintaqlarının kriminalistik metodikası.

Birinci bölməyə aşağıdakılar aiddir: Kriminalistikanın sistemi, vəzifələri, onun metodikasının əsasları, onun inkişafının əsas istiqamətləri və kriminalistik eyniləşdirmənin əsasları. Kriminalistika texnikası ibtidai istintaq, təhqiqat və məhkəmə orqanları tərəfindən maddi sübutların toplanması və tədqiqat olunmasında və kriminalistik ekspert idarələrində tədqiqat məqsədləri üçün istifadə olunan texniki metod və vasitələrin sistemi deməkdir.

Kriminalistika texnikasına aiddir:

a) texniki vasitələr, müxtəlif aparaturlar, alətlər, materiallar və s.

b) texniki üsullar – bu maddi sübutların yığılması üsulları deməkdir.

Məsələn, görünməyən əl, barmaq izlərinin aşkar edilməsi üsulları, müxtəlif izlərin götürülməsi üsulları və s.

c) sübutların tədqiqatı metodikası buna müxtəlif tədqiqatların mahiyyəti və xarakteri haqqında tövsiyələr, eyni ilə kriminalistik ekspertizalar aiddir.

Kriminalistika taktikası bu kriminalistikanın mühüm bir sahəsi olub, ədalət mühakiməsi vəzifələrinin səmərəli yerinə yetirilməsi məqsədilə cinayət prosessual qanunvericiliyinə ciddi riayət etmək yolu ilə məntiq və psixologiya elmlərinin müddəaları, habelə istintaq təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi əsasında ibtidai istintaqın və məhkəmə baxışının plana uyğun təşkilindən, istintaq və məhkəmə hərəkətlərinin, habelə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinin taktiki üsullarından bəhs edilir.

Taktiki üsul bu ibtidai və məhkəmə istintaqının səmərəli, məqsədyönlü və effektiv aparılmasında, həmçinin istintaq hərəkətləri aparən şəxsin rəftar qaydaları deməkdir. Cinayətin istintaqı zamanı müxtəlif istintaq hərəkətləri keçirilir. İstintaq müayinəsi, eksperiment, tutma, götürmə, tanıma və s. hər bir istintaq hərəkətinin keçirilməsində

kriminalistik taktiki üsullərindən istifadə olunur. Effektiv nəticə əldə etmək üçün taktiki üsulların müstəntiq tərəfindən düzgün tətbiq olunmasından çox şey asılıdır. Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, kriminalistika taktikası və texnikası bir-biri ilə sıx əlaqədardır.

Ayrı-ayrı cinayətlərin istintaq metodikası – bu elmi müddəalar sistemi olub və onlar əsasında istintaqın təşkili, həyata keçirilməsi məqsədi ilə hazırlanan tövsiyələr sistemidir. Cinayətlərin qarşısını almaq üçün kriminalistika texnikasının və taktikasının üsulları bilavasitə istintaqın metodikasında nəzərə alınır. İstintaq və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsini istintaq metodikası müəyyənləşdirir. Bir sözlə istintaq metodikası konkret cinayətlərin istintaqında, istintaq hərəkətlərinin və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin ardıcılığını və xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır.

Kriminalistikanın bu bölməsi, cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin istintaq metodikasını özündə cəmləşdirir. Onların təsnifatına cinayət qanunvericiliyinə əsaslanılır. Məsələn: oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq, qəsdən adam öldürmə, zorlama, saxta pul hazırlama, təbiətin mühafizə qaydalarının pozulması, şəxsiyyətin həyatına və sağlamlığına qarşı cinayətlər, vəzifə cinayətləri və s. Bundan əlavə ayrı-ayrı cinayətlərin istintaq metodikası cinayətlərin kriminalistik xarakteristikasına əsasən də fərqlənir. Çünki hər bir cinayətin törədilməsi şəraiti, üsulu müxtəlifdir. Cinayətlərin kriminalistik xarakteristikasına görə də onları ayrı-ayrı qrupa bölmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, kriminalistikanın əsas vəzifələrindən biri də cinayətlərin kriminalistik xarakteristikasında oxşar və fərqli cəhətlərini göstərməkdir. Cinayətin kriminalistik xarakteristikası istintaq metodikasının xüsusi elementi olub, özündə ayrı-ayrı elementləri cəmləşdirərək, cinayətin istintaqını təmin edir. Cinayətin kriminalistik xarakteristikası əsasında istintaq fərziyələri, planlaşdırma, ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi və onların

ardıcılığı müəyyənləşdirilir, istintaqın ilkin və sonrakı mərhələlərində görülən işlər planlaşdırılır.

İstintaq metodikası cinayət və cinayət prosesual qanunvericiliyinin normalarına əsaslanaraq həyata keçirilir.

Cinayətlərin istintaq metodikası kriminalistikanın müstəqil hissəsi olub, istintaq təcrübəsində əldə edilmiş nailiyyətlərə, cinayət və cinayət prosesual qanunvericiliyin normalarına əsaslanaraq cinayətin açılmasını, qarşısının alınmasını və ən əsasən isə cinayətin istintaqının tam, obyektiv, vaxtında, effektiv və səmərəli həyata keçirilməsini təmin edir.

Kriminalistika metodikası kriminalistikanın başqa hissələri olan kriminalistika texnikası və taktikası ilə sıx bağlıdır. Məsələn: kriminalistika texnikası əl-barmaq izlərini, ayaq izlərini, atəş izlərini aşkar edib qeyd edir, metodikada isə onların maddi sübut kimi istifadə olunması məsələsi həll olunur. Kriminalistik taktika isə ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi üsullarını müəyyənləşdirir, cinayətin istintaqında istifadə olunur. Cinayətlərin qarşısının alınması kriminalistika elmi predmetinin əsasını təşkil edir. Başqa hüquq elmlərindən fərqli olaraq kriminalistikanın bu aktual probleminə münasibəti daha çox böyükdür. Cinayətlərin qarşısını almaq daxili işlər orqanlarının əsas vəzifəsidir. Azərbaycan Respublikası cinayət prosesual məcəlləsinin 39-cu maddəsində deyilir ki, «təhqiqat aparən şəxs, müstəntiq, prokuror və məhkəmə cinayətinin baş verməsinə kömək etmiş halların aydınlaşdırılması və bu halların aradan qaldırılması üçün tədbirlər görməlidirlər». Gələcəkdə biz kriminalistikaya aid mövzularda bu aktual sual üzərində dayanacağıq.

Başqa elmlər kimi kriminalistika da müəyyən elmi tədqiqatlar tətbiq etməklə öz vəzifələrini həll edir. Metod bu həqiqətlə yanaşma, dərk etmə, təbiətin və ictimai həyatın öyrənilməsi, tədqiqi, hər-hansı məqsədə çatmaq vəzifələrinin həlli üsullarıdır.

Kriminalistikanın xüsusi metodları xüsusi xarakter daşıyır. Ümumi metodlar aşağıdakılardır:

- tədqiq etmə;
- ölçmə;
- təsvir etmə;
- müqaisə etmə;
- eksperiment.

Bu metodlar kriminalistikada olduğu kimi başqa elmlərdə də istifadə olunur.

Tədqiq etmə – biz hər-hansı hadisənin və obyektin məqsədyönlü öyrənilməsidir. Məsələn: hadisə yerinin şəraitinin öyrənilməsi və qeyd edilməsi üçün müstəntiq hadisə yerini müayinə edir. Kriminalistika tədqiqat obyektləri şeylər, əşyalar yox, həm də insanlar, hadisələr və s. ola bilər.

Ölçmə – bu metod hər-hansı obyektin, cismin ticarəti və onlar arasında olan əlaqəsini xarakterizə edir. Kriminalistikada ölçülən obyektlərin, əşyaların müxtəlif xüsusiyyətlərini təşkil edir – miqdar, çəki, hərərət həcmi. Məsələn: məhkəmə-təbabət eksperti ölünün bədən temperaturunu və ətrafdakı havanın temperaturunu ölçüb, ölümün dəqiq vaxtını aydınlaşdırır, bu cinayətin açılmasında mühüm faktorlardan biridir.

Təsvir etmə – bu obyektlərin əlamətlərini göstərməkdir. Məsələn: ölçüsü (böyük, balaca), forması, rəngi və s. təsvir etmə də bəzi obyektlərin əlamətləri təmamilə göstərilir, bəzilərinə isə qismən göstərilir. Hansı ki, cinayət işi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Məsələn: divarda asılan tabloun cinayət işinə heç bir aidiyyəti olmayanda müstəntiq hadisə yerinin müayinəsi zamanı onun əlamətlərini protokolda təsvir etmir, ancaq həmin tablo bilavasitə cinayətin obyektı olduqda, onda müstəntiq onun bütün əlamətlərini təsvir etməlidir, yəni tabloun forması, rəngi, mövzusu, harada və kim tərəfindən yerinə yetrilməsini və s. təsvir etməlidir.

Müqaisə etmə – bu eyni vaxtda iki eyni növ obyektlərin xüsusiyyətlərinin və əlamətlərinin tədqiq edilməsidir. Müqayisəli tədqiqatda

faktlar, əşyalar, hadisələr və s. tədqiq oluna bilər, hadisə yerindən götürülməsi əl, barmaq izləri şübhəli şəxsin əl, barmaq izləri ilə müqaisəsi.

Eksperiment – bu kriminalistikada xüsusi elmi metodlarından biridir. Eksperimentdə tədqiq olunan obyektin, hadisənin mahiyyəti, əmələ gəlmə yolları və metodları müəyyənləşdirilir. Eksperiment latın sözü olub «sınaq» deməkdir. Məsələn: cinayətə görə silahların fərdi tədqiqi cinayətkarın atəş açdığı güllə üzərindəki, izlər isə müqəssirdən götürülmüş silahdan eksperimental olaraq atılan güllə üzərindəki izləri müqaisə etməklə aparılır.

Xüsusi kriminalistik metodlar – xüsusi kriminalistik metodlar kriminalistikada metodlar sisteminin üçüncü hissəsini təşkil edir. Xüsusi metodlar başqa elmlərdə yox, ancaq kriminalistikada istifadə olunur. Xüsusi kriminalistik metodlar 2 qrupa bölünür: 1) texniki kriminalistik metodlar; 2) struktur kriminalistik metodlar.

Texniki-kriminalistik metodlar – kriminalistika texnikası sahəsində istifadə olunur. Bunlara müxtəlif fotoqrafik trassoloji, məhkəmə ballistikada, xətti ekspertizada və başqa sahələrdə tətbiq olunan elmi tədqiqatlar metodları aiddir. Struktur kriminalistik metodlar kriminalistika taktikası və metodikası sahəsində istifadə olunur. Struktur kriminalistik metodlar bu kriminalistikada müəyyən struktur kriminalistik metodların qurulması deməkdir. Bunlara istintaqın planlaşdırılması, taktiki üsulların ayrı-ayrı cinayətlərin istintaq metodikasının əsas elementləri aiddir. Modelləşdirmə – bu istintaqda obyektlərin nümunələrinin quruluşunu, sistemi modellərinin istifadə olunması metodları deməkdir.

Fiziki və kimyəvi metodlar – bu metodlar kriminalistikada daha geniş istifadə olunur. Bunlara molekulyar, spektroskopik, rentgen struktur analizi, xromotoqrafik, polyaroqrafik analizi və başqaları aiddir.

Antropoloji və antropometriya metodları – meyidin şəxsiyyətini onun sümük qalıqlarına görə müəyyən edilməsi, şəxsin və meyidin tanınmaya təqdim olunması metodlarını müəyyən edir.

Sosioloji metodlar – bu cinayətin törədilməsinə kömək göstərən səbəblər və hallar, cinayətin gizlədilməsi, onun törəmə üsullarını sosioloji tədqiqat və anketləşdirmə metodları ilə müəyyənləşdirilir.

Kriminalistikada qeyd olunan xüsusi metodlardan başqa biologiyanın və başqa elmlərin metodlarından da istifadə olunur. Bu metodlar kriminalistikanın inkişaf prosesi ilə əlaqədar olaraq, təkmilləşir və inkişaf edir.

Kibernetik metod – kriminalistikada kibernetik metod aşağıdakı istiqamətlərdə istifadə olunur:

a) müxtəlif obyektlər haqqında məlumatların toplanması və onların ilkin avtomatlaşdırılması;

b) ilkin məlumatların işlənməsində avtomatik qurğulardan və elektron hesablayıcı maşınlardan istifadə olunması;

c) məlumatların kodlaşdırılmasını, avtomatlaşdırmaq və onların elektron hesablayıcı maşınlarla ötürülməsini təmin etmək;

ç) sübutetmə prosesini riyazi modellə tədqiq etmək.

Antropoloji və antropometrik metodlar. Bu metodlar şifahi və sintetik portretlərin hazırlanmasında istifadə olunur. Məsələn: kəllə sümüyünə əsasən sifətin bərpa edilməsi demək olar ki, bu metodun inkişafı kriminalistika elminin ümumi inkişafı ilə sıx bağlıdır.

Demək olar ki, kriminalistikada yeni metodlar əsasən 3 istiqamətdə hazırlanır.

1) **I istiqamət** – kriminalistika elmində mövcud metodlar bazası əsasında əldə olunmuş metodları inkişaf etdirmək və yeni metodlar hazırlamaq. Məsələn: kriminalistika təcrübəsində izlərin sürətini götürmək üçün istifadə olunan polimer metallar istintaq təcrübəsi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu üsulla lülə kanalının sürətini çıxartmaq məhkəmə-ballistika üçün əvəz edilməz əhəmiyyət kəsb edir.

2) **II istiqamət** – başqa elmlərin metodla bazası əsasında formalaşır. Məsələn: fizika, riyaziyyat, biologiya, kimya və s.

3)III **istişamət** – isə I və II istişamətlərin birləşməsindən irəli gələrək həyata keçirilir.

Mövcud və yeni əldə edilmiş kriminalistik elmi tədqiqatların metodlarını qiymətləndirmək üçün aşağıdakı kriteriyalardan istifadə olunur.

a) metodun elmi əsası yəni kriminalistik tədqiqatlar istifadə olunan metodların elmi əsası olmasa onlardan istifadə etmək qeyri-mümkündür.

b) metodun effektivliyi istifadə olunan metod qoyulmuş məqsədə nail olmasını təmin etməlidir.

c) metodun təhlükəsizliyi yəni tətbiq edilən metod, tədqiqat aparən şəxsin və başqa şəxslərin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yaratmamalıdır.

ç) metodun mümkünlüyü, metodun tətbiq edilməsi mümkün olmalıdır.

Kriminalistik tədqiqatlarda tətbiq edilən hər-hansı bir metod etik normalarına zidd olmamalıdır.

Başqa elmlərin metodlarından fərqli olaraq, kriminalistik metodlar cinayətkarlığa qarşı mübarizədə istifadə olunur və onlar cinayət və cinayət prosesual qanunvericiliyin normaların tələblərinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

Hər-hansı bir metodun effektivliyi və qiyməti maddi sübutların aşkar və qeyd edilməsində, tədqiqində özünü göstərə bilir.

Nəticə

Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə kriminalistika elminin nailiyyətləri əvəzəlməzdir. Kriminalistika elminin başqa hüquq elmlərindən fərqli olaraq böyük tarixə malik olmasına baxmayaraq daima inkişaf yolundadır. Bu mühazirədə biz kriminalistika elminin anlayışını, nailiyyətini, sistemini, metodunu və vəzifələrini araşdırdıq. Kriminalistika elmi hissələri kriminalistika nəzəriyyəsi, texnikası, taktikası və metodikası bir-biri ilə sıx əlaqədə olub, cinayətin açılmasında, qarşısının alınmasında və istintaqında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Kriminalistika elminin bəzisi başqa elmlər sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər və istintaq təcrübəsinə əsaslanır. Kriminalistika elmi maddi sübutların aşkar edilməsi, qeyd olunması, götürülməsi, tədqiq olunması, qiymətləndirilməsi və onlardan istintaq və məhkəmə proseslərində istifadə olunmasının üsul və metodlarını işləyib hazırlayır. Bundan irəli gələrək demək olar ki, kriminalistikanın yuxarıda qeyd etdiyimiz hər bir hissəsi müstəqildir, amma onların məqsədi cinayətin açılmasını və istintaqını təmin etməkdir. Kriminalistika başqa hüquq elmləri ilə də sıx əlaqədədir.

Kriminalistika cinayət hüququ, cinayət prosesi, psixologiya, məntiq və s. elmlərin müddəalarına əsaslanır.

Bu mühazirədə biz kriminalistika elminin strukturu, əhəmiyyətindən əsasən bəhs edirik. Kriminalistika elminin nailiyyətini tam açıb göstərmək bir mühazirədə qeyri-mümkündür.

Hörmətli KURSANTLAR gələcək, mühazirə, seminar və təcrübə məşğələlərində bu elmin cinayətin açılmasında və istintaqında rolu ilə tanış olacaqsınız.

Kriminalistika elminin metodoloji əsası 2 hissəyə bölünür:

a) ümumi metodlar – hansı ki, istintaq hərəkətlərinin və ekspert tədqiqatlarının keçirilməsində istifadə olunub.

b) xüsusi metodlar – hansı ki, konkret elmi tədqiqatlarda istifadə oluna bilər.